

ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXVIII/1–4

БЕОГРАД
2007

ИВАНА ЛАЗИЋ-КОЊИК, НАТАША ВУЛОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

СЕМАНТИЧКО-ДЕРИВАЦИОНА АНАЛИЗА БРОЈА ПЕТ

У раду се семантички и деривационо анализира број *пет*, на основу претходно оформљеног семантичко-деривационог гнезда.

Кључне речи: број *пет*, семантичко-деривационо гнездо, деривација, семантички садржај, дериват, твореница, сложеница.

1. Друга свеска *Семантичко-деривационог речника*, у којој су семантички и деривационо, а концепцијски и методолошки на истоветан начин као у првој свесци, обрађене лексеме из тематског круга *човек* — *унутрашњи органи и ћелија, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство* објављена је средином прошле године. Посматрано заједно са првом свеском, која садржи лексеме којима се именују и означавају делови људског тела, може се рећи да је у *Речнику* анализиран и на одговарајући начин представљен највећи број лексема које се односе на *човека и његово постојање*, а које припадају најужем делу општег лексичког фонда српског језика и имају централни статус у лексичком систему. То је омогућило да се уоче одређене законитости, те, у мери у којој је обим истраживања дозволио, уопште и изведу закључци који се тичу пре свега деривационог статуса лексема, начина њиховог настајања, могућности семантичког варирања, зависности семантичких и деривационих варирања од категоријалне припадности полазне лексеме, карактеристичне структуре семантичко-деривационог гнезда (у даљем тексту СДГ) с обзиром на врсту речи која је носилац гнезда и др., што је у крајњој инстанци допринело бољем сагледавању и објашњавању устројства и организације целокупног лексичког система српског језика. Како је за оформљавање регистра, тј. избор лексема, тематски критеријум био примаран, то су у регистар ушле најпре именице (у првој свесци обрађене су искључиво именице), а потом придеви и глаголи. Остале врсте речи, у статусу носилаца гнезда, остале су на тај начин ван домашаја анализе, те су и њихова семантичко-деривациона својства, а посебно семантичко-деривациони потенцијал, остали нерасветљени. Ова чињеница нас је мотивисала да утврдимо како се у том погледу понашају речи чији је семантички садржај у обрнутој пропорцији са прагматичком (употребном) вредношћу, јер је познато да је семантички садржај бројева више него скро-

ман — означавају једино апстрактну бројну вредност, док је фреквентност њихове употребе у језику врло висока.

У досадашњим деривационим и семантичким истраживањима речи у српском језику бројеви су, по правилу, остајали по страни.¹ У радovima о бројевима углавном се разматрају неправилности у вези са променом бројева *један*, *два*, *ћири* и *четири*, те конгруенција бројева са именицама.² У граматицама се по правилу бројеви обрађују засебно као променљива врста речи, с указивањем на њихове граматичко-функционалне особине.³

2. Анализираћемо, семантички и деривационо, број *ћети*. Број *ћети* је изабран као немаркиран представник своје групе — основних бројева од *један* до *десет* — и као први у низу после бројева *два*, *ћири*, *четири*, који је непроменљив. Нисмо изабрали бројеве *један* и *два*, јер смо претпоставили да је СДГ броја *један* развијеније, с обзиром на његову семантичку специфичност,⁴ док број *два* има више ликова полазне лексичке морфеме (*два*, *оба*), што би, сматрамо, имало утицаја и на структуру његовог гнезда. Јасно је да је за доношење коначних закључака неопходно анализирати како ове, тако и све остале основне бројеве.

У раду смо пошли од претпоставке да семантичко-деривационо гнездо броја *ћети* није развијено, с обзиром на то да су бројеви најапстрактнији део лексике, да не именују појмове и да је бројна вредност једина компонента њиховог семантичког садржаја (Гортан-Премк 1997: 27–28). Претпоставили смо такође и то да ће моносемантичност бројева блокирати њихову семантичку дисперзију, као што је то случај код већине моносемантичких речи (термина, имена, туђица и др.).⁵ Циљ

¹ Мислимо на речи обрађене у *Семантичко-деривационом речнику* (СДР 1 и 2), семантичко-деривациону анализу придева са значењем људских особина Рајне Драгићевић (Р. Драгићевић, *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику. Творбена и семантичка анализа*. Београд, Институт за српски језик САНУ, 2001 те малобројне појединачне радове посвећене овој теми: Р. Драгићевић, Прилог семантичко-деривационом речнику српскога језика, *Наш језик* XXXIV/1–2, 2001, 145–151. Ј. Дражић, Семантичко-деривационо гнезда лексема *браћ* и *сестра*, *Књижевност и језик* 3–4, 2002, 247–255. М. Гочанин, Семантичко-деривационо гнездо лексеме *радићи*, *Наш језик* XXXVI/1–4, 2005, 104–125.

² Уп. нпр. радове: Св. Марковић, О променљивости броја *два*, *Наш језик* II/5–6, 1950–1951, 155–161. М. Станић, О облицима *двама* и *дејема*, *Наш језик* IV/9–10, 1953, 329–334. Г. Краљевић, Деклинабилност и индеклинабилност бројева *два*, *три*, *четири*, *Наш језик* XXII/1–2, 1976, 43–52. М. Радовић-Тешић, Неки подаци и ставови о променљивости бројева, *Наш језик* XXII/1–2, 1976, 56–63. Љ. Поповић, Употреба кардиналних бројева у српскохрватском језику, 31. *Југословенски семинар за сиране слависте*, 1979, 3–24, и два рада новијег датума: К. Закрајшек, Систем бројних речи у словеначком и српском језику, *Српски језик*, 1–2, 1996, 374–381. Н. Маринковић, Апроксимативни бројеви у систему врста речи, *Научни састанак слависта у Вукове дане 27/2*, 1998, 177–182.

³ Изузетак је *Грамматика српскохрватског језика за странце*, П. Мразовић и З. Вукадиновић, у којој се бројеви посматрају не као посебна врста речи, већ као семантичке супкласе именица и придева.

⁴ В. Гортан-Премк 1997: 28, фуснота 48.

⁵ Поред истраживања Д. Гортан-Премк у *Полисимији*, на овакав закључак подстакла је и анализа резултата добијених на основу СДР 1, где је утврђено да је грама-

нам је да испитамо и проверимо полазне претпоставке, оформимо деривационо гнездо броја *йеџ*, утврдимо карактеристичне моделе, тј. начине настанка деривата и на тај начин, у мери у којој обим овог истраживања дозвољава, употпунимо слику о семантичко-деривационом потенцијалу бројева као врсте речи.

Концепција и методологија израде СДГ у овом раду идентична је концепцији и методологији примењеној у СДР; зато овде оне неће бити навођене нити објашњаване.⁶ Ради лакшег читања биће наведена легенда (преузета из СДР).⁷

3. Деривационо гнездо броја *йеџ*.

СДГ: пет⁸

ТО₁: пет- ТО₂: петер-/петор-

0 пет-*в* непром. број који казује количину колико има прста на људској руци, за један већи од четири.⁹

тичко варирање по правилу једини тип семантичко-деривационог варирања речи са терминолошким значењем (в. и рад Д. Гортан-Премк, В. Васић, Г. Штасни, Семантичко-деривациони речник, свеска 1: човек — делови тела: од претпоставки до резултата, [Http://www.public.asu.edu/~dsipka/Autorefl121.htm](http://www.public.asu.edu/~dsipka/Autorefl121.htm)).

⁶ За детаљна обавештења о изради СД гнезда, селекцији грађе, сегментацији и уопште технологији рада упућујемо читаоца на *Предговор* у СДР 1 и *Поговор* у СДР 2, као и на приказ друге свеске *Семантичко-деривационог речника*, И. Коњик, Семантичко-деривациони речник, св. 2: Човек — унутрашњи органи и ткива, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство, *Наш језик* XXXVII/1-4, 2006, 97-102. Напомињемо да је једина разлика у односу на методологију израде гнезда у СДР та што је овде представљена целокупна грађа из *Речника* САНУ.

⁷ Легенда: 0 основна лексема, 1(2,3) -степени дериват, 1(2,3...) редни број деривата датог степена / редни број творбене снове, < од, ТО творбена основа, ПР префиксална твореница, С сложеница, ПРС префиксирана сложеница, _ морфонолошка промена, *в* нулта творбена морфема, → види.

⁸ Према Скоку (П: прст) број *йеџ* (индоев., свеслов. и праслов.) је „apstraktum kolektivnoga značenja »pet prsti na ruci«“ образован „s pomoću sufikasa za apstrakta -ti“. Суфиксацијом се изводе именице *йеџица*, *йеџина/йеџиња*, *йеџак* у значењу 'седмични дан' и *йеџак* у значењу 'разни предмети који су у вези с бројем пет: дете или живинче од пет година, новац, буре, опанак, гомила од пет снопова'. Од им. *йеџак* (седмични дан) изведена је им. *Пејка* као име светице, а одатле имена-хипокористици *Пејкана*, *Пејко* (може бити и од Петар), презиме *Пејковић* и сложеница *мрсијеџико* ('који мрси у среду и петак'); од им. *йеџак* ('разни предмети који су у вези с бројем пет') образована је им. *йеџакина* ('дашчица, грета'). Суфиксима *-ер*, *-ор* изводе се облици *йеџер* и *йеџеро* који се јављају као први део у многим сложеницама: *йеџеро-годац*, *-годан*, *-губ*, *-љешан*, *-сложан*, *-сџран*, *-сџрук*, а даљом деривацијом и именице *йеџерица/йеџорица*, *йеџорика* (врста биљке), *йеџорка* ('буре од пет акова'), деноминали *йеџериши* и *йеџоркаши* се ('титрати се с пет каменчића') и придев *йеџоран* (нпр. у *йеџорна конференција*). Као сложенице Скок наводи *йеџнаесџ* (*йеџ* на десџте), *йеде-сеџ*, *йеџсто* и *йеџсојина* (Космет), од којих се даље суфиксацијом изводе деривати по узору на *йеџ*, могуће је и образовање нових сложеница нпр. *йеде-сеџдрамче* ('суд од лима који запрема 50 драма течности' Космет) или, уз испуштање предлога, *йе-сес* ('пет до шест').

⁹ У грађи за *Речник* САНУ следећи деривати броја *йеџ*, који се не могу уврстити у стандардну лексику савременог српског језика: суфиксална изведеница им. *петџште** с «део основе (нити кроз које се проткива потка при ткању) дужине пет вршина; комад изатканог платна које одговара тој дужини», сложенице им. *петогимназијалац**

1₁<0 **пет-ак**,¹⁰ -тка м пети дан после недеље.¹¹

1₂<0 **пет-ак**,¹² -ака м 1. → петица (3). 2. коњ од пет година. 3. → петакиња (1). 4. ученик петог разреда.¹³

1₃<0 **пет-акт**:¹⁴ **ља** ж 1. бачва од пет акова, петачка, петак, петорка.¹⁴ 2. кобила од пет година. 3. ученица петог разреда.¹⁵

1₄<0 **пет-ачка** ж → петакиња (1).

1₅<0 **пет-ерац**, -рца м 1. стих од пет слогова. 2. терм. спорт. обележен простор пет метара удаљен од гола.¹⁶

2₁<1₆ **петер-ица** ж → петорица.

1₆<0 **пет-еро**¹⁷ с → петоро.¹⁸

м, **петодневка*** ж «пет радних дана», **петодрамица*** ж «пушка којој је калибар за зрно од пет драма», пр. **петогуб*** «петострук», **петодел***, им. **петолишњача*** ж «детелина са пет листова», **петомесечар*** м «војник који служи војну обавезу пет месци», **петопрест*** м «некрст», **петопрег*** м, **петоразложеник*** м и **петоразложник*** м «(у средњем веку у Дубровнику) један од петорице чиновника који су задужни да службено прегледају и контролишу књиге прихода и расхода и рад рачуноводства», пр. **петородан*** «који пет пута годишње рађа или цвета», **петосвез*** «који је изаткан од пет жица, од пет нити основе», им. **петосплет*** м «временски период који обухвата више петогодишњица», пр. **петоћелчан*** «који се састоји из пет ћелија, соба», им. **петочисленици*** м «петорица Тирилових и Методијевих ученика».

¹⁰ Са дугоузлазним акцентом на првом слогу.

¹¹ У *Речнику* МС са квалификатором покр. и петка ж (Ј. Веселиновић). Са квал. покр. и сложенце **мрсипетак** м и **мрсипетка** ж (м) «онај који мрси, једе мрсну храну у петак и уопште у доба поста». У грађи за *Речник* САНУ маркиране као покр. именице **петкара*** ж «она која петком редовно иде на пијаци у Лозницу», **петковача*** ж «(у манастиру) мала соба намењена само за седење, обично петком» (М. Павић), **петкоња*** м и **петоња*** м «име волу отељеном у петак», **петуља*** ж «име крави отељеној у петак» и гл. **петковати*** «живети оскудно, сиротињски, уздржавати се од јела и пића, постити (као што је обичај да се чини петком)».

¹² Са краткоузлазним акцентом на првом слогу и постацкентанском дужином.

¹³ У *Речнику* МС није забележено значење 'ученик петог разреда', иако се оно наводи за особу женског пола, в. *йешакиња* (3). Клајн (2003: 33–34) напомиње да овакве изведенице могу означавати много тога што је повезано с појмом броја који им је у основи, најчешће животињу од N година, ученика N-тог разреда, војника N-те јединице, новчић од N мањих јединица, буре од N јединица мсре итд., али да ниједно од тих значења није усталеано у употреби.

¹⁴ У *Речнику* МС са истим значењем без квалификатора и **петојка** ж, с позивањем на Речник Ристић–Кангрга, која се са становишта савременог српског језика може искључити из регистра.

¹⁵ У значењу 2. и 3. вероватнија је сегментација **петак-иња** и тада је то другостепени дериват од првостепеног *йешак*.

¹⁶ У *Речнику* МС значење (2) није регистровано.

¹⁷ У вези са збирним облицима *йешоро*, *йешеро*, В. С. Карацић у *Рјечнику* облике на *-еро* упућује на облике на *-оро*, у РЈА су наведени равноправно, само негде где су одељени, облик на *-оро* упућен је на *-еро*, док је у Маретићској граматици (1931) облик *йешоро* квалификован као дијалекатски. Стевановић облик *йешеро*, заједно са сличним збирним облицима других бројева, сматра застарелим.

¹⁸ У *Речнику* МС забележено да се јавља и као први део сложеница да покаже да има пет онога што значи други део сложенице, **петеро**–: «петеродневан, петеросложан» и др. Са истим значењем и **петоро**–: «петородневан, петоросложан» и др. У грађи за *Речник* САНУ с различитим квалификаторима који упућују на припадност нестандардној лексици или лексци која се може искључити из регистра са становишта

- 1₇<0 **пет-н**, -а, -о редни број према главном броју пет.¹⁹
- 2₂<1₇ **пет-ина** ж 1. пети део чега.²⁰ 2. пет мушкараца, петорица.²¹
- 3₁<2₂ **пети-ка***²² ж пети део секунде.²³
- 1₈<0 **пет-ица**²⁴ ж 1. број пет (5, V). 2. предмет означен бројем 5 (грам-вај, карта за играње и сл.). 3. новчаница у вредности од пет новчаних јединица.²⁵ 4. једна од школских оцена.
- 2₃<1₈ **петиц-ар*** м који има све петице (о оценама), који је добар ђак, одликаш.
- 3₂<2₃ **петицар-ка*** ж женска особа петицар.
- 3₃<2₃ **петицар-ски*** прил. као петицар, са пуно знања, зналачки.
- 1₉<0 **пет-ори**, -е, -а служи за бројање целина које се састоје од два или више делова, или стоји уз именице које имају само облик множине.
- 2₄<1₁₀ **петор-ица** ж пет (о мушкарцима или животињама мушкога рода).²⁶
- 2₅<1₁₀ **петор-ка** ж 1. скуп пет особа различитог пола. 2. петакиња (1).²⁷ 3. мн. петоро деце рођених од исте мајке једним порођајем.²⁸
- 1₁₀<0 **пет-оро** с пет на броју (особа различитог пола, деце, младунчади, животиња).
- ПР1₁<1₆ **у-петоро** прил. → упеторо.

савременог српског језика и пр. **петеровесалски*** «који има пет весала (о лађи)», им. **петеровеслица*** ж «лађа са пет весала», пр. **петерогуб***, **петеродугократачан*** «(о стиху) који има пет двосложних стопа у комбинацији један дуги (наглашени) и један кратки (ненаглашени) слог, десетрачки стих», **петерокап*** и **петеропарчетан*** «петододелан, петокрак (о листу)», **петеророжан*** «који има пет рогова», им. **петерослог*** м «петерац», гл. **петеростручити***, пр. **петерочестан*** «петододелан», им. **петерочланак*** м и **петерочланачник*** м «петестопни десетерац», пр. **петерогуб***, **петерокрпаст*** и **петероланан*** «који има пет кракова, делова (о листу)», **петеропарчетан***, им. **петерошчић*** «јарац са пет рогова».

¹⁹ У *Речнику* МС са квал. индив. и прилог петижде ијек. петижде «на петом месту».

²⁰ У *Речнику* МС без квал. и именица **петго**, -ога с «петина од дохотка што се даје владоцу или властелину» са позивањем на *Речник* Ивековић-Броз, која се са становишта савременог српског стандардног језика може искључити из регистра.

²¹ У *Речнику* МС у истом значењу са квал. покр. и **петиња** ж (НП Вук).

²² Према Клајну (2002: 138) *йеиинка* је изведена суфиксом **-ка** од назива за разломак *йеиина*, попут *осминке*, *десейинке*.

²³ Речи уз које стоји једна звездица (у гнезду и напоменама) дате су према обради П-18 (петачки-петролејац) из *Речника* САНУ, обрађивача Иване Лазећ-Коњик. Речи уз које стоје две звездице дате су према обради П-13 (пеан-пекарија) из *Речника* САНУ, обрађивача и основног редактора Раде Стијовић.

²⁴ Према Клајну (2003: 119) у питању је основа редног броја, а не основног, због облика *седмица*, *осмица* (в. и Клајн 2003: 135).

²⁵ У *Речнику* МС у овом значењу са квал. ист. и **петача** ж. са квал. заст. покр. и сложеница **двопетица** ж «сребрн новац који је вредео десет гроша, две петице».

²⁶ У грађи за *Речник* САНУ као покр. и **петиња*** ж.

²⁷ Значење «бачва од пет акова» упућује на сегментацију **пет-орка**.

²⁸ У *Речнику* МС регистрован је само облик множине **петорци**.

ПР₁₂<1₁₀ у-петоро прил. у броју од пет особа.

С₁<0 пет-вековни, -а -о ијек. петвјековни који траје пет векова, којему је пет векова, петстогодишњи.

С₂<0 пет-годишњи, -а, -е* → петогодишњи.

С₃<0 пет-дневни, -а, -о* → петодневни.

С₄<0 Пет-е-зарни-ице*²⁹ мн. рлг. православни празник у спомен пет мученика који пада на дан 26. децембра (13. децембра по старом календару).

С₅<1₆ петеро-врст-ан, -сна, -сно → петоврстан.

С₆<1₆ петеро-глас-је* с терм. муз. вокална или инструментална постава у пет деоница.

С₇<1₆ петеро-дед-ан, -лна, -лно, ијек. петеродјелан → петоделан.

С₈<1₆ петеро-дневни, -а, -о → петодневни.³⁰

С₉<1₆ петеро-звук-ѿ* м терм. муз. акорд који се састоји од терце, квинте, септима и ноне почевши од најнижега тона, нонакорд.

С₁₀<1₆ петеро-зрач-ан, -чна, -чно* → петозрачан.

С₁₁<1₆ петеро-кат-ан, -тна, -тно → петокатан.

С₁₂<1₆ петеро-катница³¹ ж → петокатница.

С₁₃<1₆ петеро-крак-ѿ, -а, -о* → петокрак.

С₁₄<1₆ петеро-крат-ан, -тна, -тно → петорократан.

С₁₅<1₆ петеро-кут-ѿ м → петокут.

С₁₆<1₆ петеро-кут-ан, -тна, -тно → петокутан.

С₁₇<1₆ петеро-кут-ник³² м → петокутник.

С₁₈<1₆ петеро-лист-ан, -сна, -сно → петолист(ан).

С₁₉<1₆ петеро-месечни, -а, -о, ијек. петеромјесечни → петомесечни.

С₂₀<1₆ петеро-прст-ѿ, -а, -о → петопрст.

С₂₁<1₆ петеро-прст-ан, -сца* м бот. срцопуц *Gnaphalium*.

С₂₂<1₆ петеро-сатни, -а, -о → петосатни.

С₂₃<1₆ петеро-слож-ан, -жна, -жно → петосложен.

С₂₄<1₆ петеро-соб-ан, -бна, -бно → петособан.

С₂₅<1₆ петеро-спрат-ан, -тна -тно → петоспратан.

С₂₆<1₆ петеро-спратница³³ ж → петоспратница.

²⁹ Петезарнице < пет-е-зарн(заран)-ице. У РЈА стоји да је *заран* непознатог порекла.

³⁰ Сложене облике на -дневни, -месечни, -сатни, -недељни, са бројем на првом месту, Клајн тумачи као сложенице са суфиксом -ан/-ни типа: бројна основа (спојни вокал) + именичка основа + суфикс (пет-о-днев-ни) (в. Клајн 2002: 112).

³¹ Могуће да је у основи придев *йѿѿерокайѿан*; тада је то другостепени дериват петерокатн-ица.

³² Ова је композита могла настати и од придевске сложенице *йѿѿерокуѿан*: петерокутн-ик.

³³ Ова је композита могла настати и од придевске сложенице *йѿѿероспратѿан*: петероспратн-ица и слагањем саставних делова независно од придева.

- $C1_{27} < 1_6$ **петеро-стоп-ан**, -пна, -пно → петостопан.
- $C1_{28} < 1_6$ **петеро-стран-ѿ**, -а, -о → петостран.
- $C1_{29} < 1_6$ **петеро-струк-ѿ**, -а, -о → петострук.
- $C2_1 < C1_{29}$ **петероструко** прил. → петоструко.
- $C1_{30} < 1_6$ **петеро-члап-ѿ**, -а, -о → петочлан.
- $C1_{31} < 0$ **пет-и-десетник*** м вој. нижи старешински чин у војсци, онај који руководи јединицом од педесет војника.
- $C1_{32} < 0$ **пет-и-леб-ѿ*** м правосл. пет мањих хлебова који се припремају уочи великих црквених празника или за славу, у току богослужења се освештавају, благосиљају и потом деле верницима; обичај справљања таквих хлебова.
- $C1_{33} < 0$ **пет-камен-ѿ*** м дечја игра са пет каменчића.³⁴
- $C2_2 < C1_{33}$ **петкамен-ати се**, -ам се* импф. играти се петкамена.
- $C1_{34} < 0$ **пет-канал-ни**, -а, -о* ел. који има пет канала.
- $C1_{35} < 0$ **пет-о-адрес-ни**,³⁵ -на, -но* терм. информ. који се односи на метод назначавања пет адреса (четири адресе операната и једне контролне адресе).
- $C1_{36} < 0$ **пет-о-банка** ж новчаница у вредности од пет банки (педесет динара).
- $C1_{37} < 0$ **пет-о-бој-ѿ** м спортско такмичење у пет дисциплина: у скоку у даљину са залетом, бацању копља, трчању на 200 м, бацању диска и трчању на 1500 м.
- $C1_{38} < 0$ **пет-о-бразд-ан**, -дна, -дно* који се односи на пет бразда, који одједном заоре пет бразда (о плугу).
- $C1_{39} < 0$ **пет-о-братучед-ѿ*** м терм. срод. братучед у петом колену.
- $C1_{40} < 0$ **пет-о-братучеда***³⁶ ж терм. срод. братучеда у петом колену.
- $C1_{41} < 0$ **пет-о-брод-ан**, — дна, -дно* терм. архит. који има пет бродова.
- $C1_{42} < 0$ **пет-о-веков-ан**, -вна, -вно ијек. **петовјекован** који траје пет векова.
- $C1_{43} < 0$ **пет-о-веч-ан**, -чна, -чно* → петовекован.
- $C1_{44} < 0$ **пет-о-врст-ан**, -сна, -сно који се састоји од пет врста, чега има пет врста.
- $C1_{45} < 0$ **пет-о-глав-ѿ**, -а, -о* који има пет глава (у бајкама, о аждаји, али, чудовишту).

³⁴ Лексема *пѐӣ*камен и њени деривати маркирани су као покр. Уврштена је у гнездо да би се могао представити читав низ покрајинских лексема, деривата броја *пѐӣ*, из грађе за *Речник* САНУ, са овим значењем или/и значењем «један од пет каменчића који се користе у дечјој игри»: *петињак** м, *петкаменац** м, *петкати се**, *петкач** м, *петкаш** м, *петовџи** м.

³⁵ Према Клајну (2002: 77) облик *пѐӣ*о- може се сматрати за кардинални број са спојним вокалом (пет-о-).

³⁶ Могуће да је у основи им. *пѐӣ*обрайучеда им. *пѐӣ*обрайучед (моционо образовање): петобратучед-а.

- C1₄₆<0 **пет-о-глас-ник*** м богослужбена књига у којој су песме за литургију од петог до осмог гласа: Октоих петогласник.
- C1₄₇<0 **пет-о-год-ан**, -дна, -дно* → петогодишњи.
- C1₄₈<0 **пет-о-год-ац**, -гоца* м мужјак домаће или дивље животиње од пет година.³⁷
- C1₄₉<0 **пет-о-годишњ-ак***³⁸ м дете од пет година.
- C2₃< C1₄₉ **петогодишња-к-иња*** ж девојчица од пет година.
- C1₅₀<0 **пет-о-годишњи**, -а, -е а. који траје пет година. б. који се јавља, враћа сваких пет година.
- C2₄< C1₅₀ **петогодишњ-ица** ж навршених пет година.
- C1₅₁<0 **пет-о-годиште*** с временско раздобље од пет година.
- C2₅< C1₄₈ **петогод-ка*** ж женка домаће или дивље животиње од пет година.
- C1₅₂<0 **пет-о-гран-а**, -а, -о* који има пет грана, пет кракова.
- C1₅₃<0 **пет-о-дед-ан**, -лна, -лно ијек. **петодијелан** који има пет делова.
- C1₅₄<0 **пет-о-димензионал-ан**, -лна, -лно* који се простире у пет димензија.³⁹
- C1₅₅<0 **пет-о-деоба*** ж ијек. **петодиоба** лог. подела, деоба на пет чланова, пентатомија.
- C1₅₆<0 **пет-о-динар-ац**, -рца м комад новца у вредности од пет динара.
- C1₅₇<0 **пет-о-дипар-ка** ж (дат. -ци; ген. мн. -ки) комад новца у вредности од пет динара.
- C1₅₈<0 **пет-о-дневни**, -а, -о који траје пет дана; који се добива сваких пет дана.
- C1₅₉<0 **пет-о-долар-ка*** метални новац од пет долара.
- C1₆₀<0 **пет-о-дупли**, -а, -о* пет пута већи; много већи.
- C2₆< C1₆₀ **петодупло*** прил. пет пута више, петоструко; много више.
- C1₆₁<0 **пет-о-зарн-ик*** м мученик, јадник.⁴⁰
- C1₆₂<0 **пет-о-звук-а*** м терм. муз. акорд, сазвучје од пет тонова, звукова различите висине.
- C1₆₃<0 **пет-о-знач-ан**, -чна, -чно* терм. информ. који се односи на пет различитих знакова, који обухвата пет различитих знакова.
- C1₆₄<0 **пет-о-зрак-а**, -а, -о* → петокрак.
- C1₆₅<0 **пет-о-зрач-ан**, -чна, -чно*⁴¹ који се пружа у пет праваца: ~ симетрија.

³⁷ У грађи за *Речник* САНУ регистровано је са једном потврдом значење «дете од пет година», које се може сматрати нераспрострањеним и искључити из регистра.

³⁸ Могућа је и оваква сегментација: петогодишњ-ак, тада је *петогодишњак* другостепени дериват од сложеног придева *петогодишњи* (уп. Клајн 2002: 79).

³⁹ Клајн (2002: 113) наводи да се у сложеницама *једнодимензионалан*, *дводимензионалан*, *тјродимензионалан* итд. комбинују страни и домаћи суфикс.

⁴⁰ В. напомену код *Петезарнице*. У изр. *петезарни мученици* и пр. *петезаран*, те би се могло тумачити да је им. *петезарник* изведена од тог придева (петезарник<петезарн-ик).

⁴¹ Могло би се претпоставити и да је у основи *петозрак*.

- C1₆₆<0 **пет-о-зуб-ѡ**, -а, -о* који има пет шиљака, пет зашиљених кракова; који се састоји из пет делова који обликом подсећају на шиљке, зупце.
- C1₆₇<0 **пет-о-ивич-ѡн**, -чна, -чно* који има пет ивица.
- C1₆₈<0 **пет-о-кат-ѡн**, -тна, -тно који се састоји од пет катова, петоспратан: ~ кућа, ~ зграда.
- C1₆₉<0 **пет-о-катница**⁴² ж кућа од пет катова, петоспратница.
- C1₇₀<0 **пет-о-књиж-је*** с 1. рлг. први део старозаветног канона, обухвата пет књига Мојсијевић, Пентатеух. 2. назив за најстарији зборник индијских прича.
- C1₇₁<0 **пет-о-колон-ѡц**, -нца* м → петоколонаш.
- C1₇₂<0 **пет-о-колон-ѡш** м припадник пете колоне, издајник.
- C2₇< C1₇₂ **петоколонаш-ки**, -а, -о који се односи на петоколонаше: ~ акција, ~ клика, ~ елементи.
- C2₈<C1₇₂ **петоколонаш-тво** с 1. скуп петоколонаша. 2. издајничко деловање петоколонаша.
- C2₉<C1₇₃ **петоколонизира-ње*** с гл. им. ← петоколонизирати.
- C1₇₃<0 **пет-о-колон-изирати**, -ам* пф. и импф. (у)чинити да неко постане припадник пете колоне.
- C1₇₄<0 **пет-о-крак-ѡ**, -а, -о који има пет кракова.⁴³
- C2₁₀< C1₇₄ **петокрака** ж звезда са пет кракова као амблем.
- C1₇₅<0 **пет-о-крат-ѡ**, -а, -о петерострук.
- C1₇₆<0 **пет-о-крат-ѡн**, -тна, тно*⁴⁴ → петократ.
- C1₇₇<0 **пет-о-круна*** ж → метални новац од пет круна.⁴⁵
- C2₁₁<C1₇₇ **петокрун-ка*** ж → петокруна.
- C1₇₈<0 **пет-о-куб-ѡн**, -бна, -бно* који има пет кубета, купола (о цркви), петокуполан.
- C1₇₉<0 **пет-о-купол-ѡн**, -лна, -лно који има пет купола.
- C1₈₀<0 **пет-о-кут-ѡ** м геометријски лик од пет кутова, петоугао.
- C1₈₁<0 **пет-о-кут-ѡн**, -тна, -тно који има пет кутова, петоугаони.
- C1₈₂<0 **пет-о-кут-ник**⁴⁶ м → петокут.
- C1₈₃<0 **пет-о-лет-ѡн**, -тна, -тно ијек. **петољетан** → петогодишњи.

⁴² Могуће да је у основи придев *йеџокаџан*; тада је то другостепени дериват петокатн-ица.

⁴³ У грађи за *Речник САНУ* као нерасп. и **петокракат*** (Ј. Игњатовић) и **петокраклѡст***.

⁴⁴ Могуће је претпоставити и независан развитак, али и преко придева *йеџо-краџ* као другостепени дериват: петократ-ан.

⁴⁵ У *Речнику МС* са квал. ист. и **петокрунаш** м «ковани новац у вредности од пет круна» (М. Беговић).

⁴⁶ Могућ је настанак и од придевске сложенице *йеџокуџан*: петокутн-ик.

- C1₈₄<0 **пет-о-лет-ка** ж ијек. **петољетка** време од пет година у којем треба да се изврше планирани радови за то раздобље у некој земљи; петогодишњи план.
- C1₈₅<0 **пет-о-лећ-е** с ијек. **петољеће** раздобље од пет лета, година.
- C1₈₆<0 **пет-о-лист-ѿ**⁴⁷ м терм. бот. → петопрста.
- C1₈₇<0 **пет-о-лист-ѿ**, -а, -о који се састоји од пет листова.
- C1₈₈<0 **пет-о-лист-ѿн**, -сна, -сно → петолист: ~ цвет.
- C1₈₉<0 **пет-о-мајски**, -а, -о* који се односи на 5. мај, који пада 5. маја, који се одржава 5. маја.
- C1₉₀<0 **пет-о-месеѿни**, -чна, -чно, ијек. **петомјесечан** којему је пет месеци; који се добива или даје сваких пет месеци, који се јавља сваких пет месеци: ~ путовање, ~ зарада, ~ извештај.
- C1₉₁<0 **пет-о-мет-ка*** ж пушка у коју може да стане пет метака.
- C2₁₂<C1₉₁ **петометк-овић*** м погрдан, подругљив назив којим су четници називали партизане.
- C1₉₂<0 **пет-о-мет-ни**, -а, -о* у који може да стане пет метака, са пуњењем од пет метака (о оружју, пушци, пиштољу).
- C1₉₃<0 **пет-о-минутни**, -а, -о*⁴⁸ који траје пет минута.
- C1₉₄<0 **пет-о-недељни**, -а, -о ијек. **петонедјељни** а који траје пет недеља. б. који се јавља, враћа сваких пет недеља.
- C1₉₅<0 **пет-о-ок-ѿ**, -а, -о* који има пет окаца (о плодовима биљака).
- C1₉₆<0 **пет-о-пер-ѿн**, -на, -но* који има пет листова одн. пет саставних делова налик на листове, пера (о цвету, листу).
- C1₉₇<0 **пет-о-пер-аст**, -а, -о* → петоперан.
- C1₉₈<0 **пет-о-прашњак-ѿ*** м цвет са пет прашника.
- C1₉₉<0 **пет-о-процентни**, -а, -о од пет процената, петпостотни: ~ камата.
- C1₁₀₀<0 **пет-о-прс-ница** ж терм. бот. → петопрста.⁴⁹
- C1₁₀₁<0 **пет-о-прст-ѿ**, -а, -о који има пет прстију.
- C2₁₃< C1₁₀₁ **петопрста** ж терм. бот. род лековитих вишегодишњих зелястих биљака из породице ружа које расту по путовима и пашњацима а нарасту до 15 см у висину *Potentilla*.⁵⁰
- C1₁₀₂<0 **пет-о-прст-ица** ж терм. бот. 1. → петопрста. 2. рутвица вртна *Ruta graveolens*.
- C1₁₀₃<0 **пет-о-разред-ѿн**, -дна, -дно* који има пет разреда (о школи).

⁴⁷ Највероватније настало супстантивизацијом придева *йеттолистй*.

⁴⁸ У *Речнику* САНУ придев *минућни* дат је у облику *минућан*, односно релациони придев дат је као квалитативан, иако све потврде говоре о релационом придеву.

⁴⁹ У *Речнику* МС под (2) са квал. покр. и показатељем припадности зоолошком терминолошком систему «име кокоши која има пет прста».

⁵⁰ У *Речнику* МС са квал. покр. и **петопрстац** м. У грађи за *Речник* САНУ, као народни пазиви за петолисте биљке и им. **петолиста*** ж, **петолистица*** ж, **петоножац*** м, **петопер*** м, **петоперец*** м, **петопрстац*** м, **петопретац*** м, **петопретка*** ж, **петопрстница*** ж, **петопрстовак*** ж.

- $C1_{104} < 0$ **пет-о-ред-в**, -а, -о* → петоредан.
 $C1_{105} < 0$ **пет-о-ред-ан**, -дна, -дно који је са пет редова, од пет редова.
 $C1_{106} < 0$ **пет-о-рез-в**, -а, -о* који има пет засебних делова.
 $C1_{107} < 1_{10}$ **петоро-врст-ан**, -сна, -сно → петоврстан.
 $C1_{108} < 1_{10}$ **петоро-годишњи**, -а, -е* → петогодишњи.
 $C1_{109} < 1_{10}$ **петоро-дел-ан**, -лна, -лно ијек. **петородјелан** → петоделан.
 $C1_{110} < 1_{10}$ **петоро-дневни**, -а, -о → петодневни.
 $C1_{111} < 1_{10}$ **петоро-дупло*** прил. → петодупло.
 $C1_{112} < 0$ **пет-о-рођен-в**, -а, -о* који је рођен као пето дете.
 $C1_{113} < 1_{10}$ **петоро-кат-ан**, -тна, -тно → петокатан.
 $C1_{114} < 1_{10}$ **петоро-катница**⁵¹ ж → петокатница.
 $C1_{115} < 1_{10}$ **петоро-кратан**, -тна, -тно петострук, пет пута већи.
 $C1_{116} < 1_{10}$ **петоро-кут-в** м → петокут.
 $C1_{117} < 1_{10}$ **петоро-кут-ан**, -тна, -тно → петокутан.
 $C1_{118} < 1_{10}$ **петоро-кут-ник**⁵² м → петокутник.
 $C1_{119} < 1_{10}$ **петоро-лист-в**, -а, -о* → петолист(ан).
 $C1_{120} < 1_{10}$ **петоро-лист-ан**, -сна, -сно → петолист(ан).
 $C1_{121} < 1_{10}$ **петоро-месечни**, -а, -о, ијек. **петоромјесечни** → петомесечни.
 $C1_{122} < 1_{10}$ **петоро-прст-в**, -а, -о → петопрст.
 $C1_{123} < 1_{10}$ **петоро-сатни**, -а, -о → петосатни.
 $C1_{124} < 1_{10}$ **петоро-слож-ан**, -жна, -жно → петосложан.
 $C1_{125} < 1_{10}$ **петоро-соб-ан**, -бна, -бно → петособан.
 $C1_{126} < 1_{10}$ **петоро-спрат-ан**, -тна -тно → петоспратан.
 $C1_{127} < 1_{10}$ **петоро-спратница**⁵³ ж → петоспратница.
 $C1_{128} < 1_{10}$ **петоро-стоп-ан**, -пна, -пно → петостопан.
 $C1_{129} < 1_{10}$ **петоро-стран-в**, -а, -о → петостран.
 $C1_{130} < 1_{10}$ **петоро-струк-в**, -а, -о → петострук.
 $C2_{14} < C1_{130}$ **петороструко** прил. → петоструко.
 $C1_{131} < 1_{10}$ **петоро-члан-в**, -а, -о → петочлан.
 $C1_{132} < 0$ **пет-о-руп-в**, -а, -о* који има пет рупа, пет отвора.
 $C1_{133} < 0$ **пет-о-сатни**, -а, -о који траје пет сати.
 $C1_{134} < 0$ **пет-о-сем-ен**, -а, -о* терм. бот. који има пет семена, пет семенки.
 $C1_{135} < 0$ **пет-о-сис-в**, -а, -о* који има пет сиса (о животињама).
 $C1_{136} < 0$ **пет-о-слов-ан**, -вна, -вно* који има пет слова, који се састоји од пет слова.

⁵¹ Могуће да је у основи придев *петорокаћан*; тада је то другостепени дериват петорокатн-ица.

⁵² Могућ је настанак и од придевске сложенице *петокућан*: петокутн-ик.

⁵³ Могуће да је у основи придев *петороспратан*; тада је то другостепени дериват петороспратн-ица.

- C1₁₃₇<0 **пет-о-слож-ан**, -жна, -жно који се састоји од пет слогова: ~ реч.
- C1₁₃₈<0 **пет-о-соб-ан**, -бна, -бно који се састоји од пет соба: ~ стан.
- C1₁₃₉<0 **пет-о-спрат-ан**, -тна, -тно који се састоји од пет спратова.
- C1₁₄₀<0 **пет-з-спратница**⁵⁴ ж кућа од пет спратова, петокатница.
- C1₁₄₁<0 **пет-о-степен-в**, -а, -о* који има пет степена, нивоа.
- C1₁₄₂<0 **пет-о-стих-в*** м строфа од пет стихова.
- C1₁₄₃<0 **пет-о-стоп-ан**, -пна -пно који се састоји од пет стопа: ~ јампски стих.
- C1₁₄₄<0 **пет-о-стоп-ац*** м стих који се састоји од пет стопа.⁵⁵
- C1₁₄₅<0 **пет-о-стран-в**, -а, -о који има пет страна.
- C1₁₄₆<0 **пет-о-струк-в**, -а, -о⁵⁶ 1. који је од пет струка, од пет делова.
2. пет пута већи: ~ глоба.
- C2₁₅< C1₁₄₆ **петоструко** прил. пет пута више.
- C1₁₄₇<0 **пет-о-том-ни**, -а, -о* који је штампан у пет томова.
- C1₁₄₈<0 **пет-о-угао** м геометријски лик са пет углова, петерокут, петокут.
- C1₁₄₉<0 **пет-о-угаони**, -а, -о који има пет углова, петокутан.⁵⁷
- C2₁₆< C1₁₄₉ **петоугаон-ик**⁵⁸ м → петоугао.⁵⁹
- C1₁₅₀<0 **пет-о-угд-и**, -а, -о → петоугаони.
- C1₁₅₁<0 **пет-о-уст-в**, -а, -о* терм. зоол. који има пет отвора, пет рупа.
- C1₁₅₂<0 **пет-о-хиљадарка** ж новчаница у вредности од пет хиљада новчаних јединица.
- C1₁₅₃<0 **пет-о-хлеб-ница** ж ијек. **петохљебница** суд у православној цркви у којем се држи пет хлебова.⁶⁰
- C1₁₅₄<0 **пет-о-цифр-ен**, -а, -о* који има пет цифара.
- C1₁₅₅<0 **пет-о-часовни**, -а, -о који траје пет часова, који се јавља, враћа сваких пет часова, петосатни.
- C1₁₅₆<0 **пет-о-члан-в**, -а, -о који има пет чланова.
- C1₁₅₇<0 **пет-о-школац** м ђак петого разреда.
- C1₁₅₈<0 **пет-о-школ-ка** ж ученица петого разреда.
- C1₁₅₉<0 **пет-о-школ-ски**, -а, -о* који се односи на пети разред (о школи).
- C1₁₆₀<0 **пет-пар-ац** м комад новца од пет пара.

⁵⁴ Могуће да је у основи придев *петоосйрашан*; тада је то другостепени дериват петоспратн-ица.

⁵⁵ У грађи за *Речник* САНУ са само једном потврдом и зб. им. од *петоосйойац*: **петостопје*** (Б. Пекић).

⁵⁶ У *Речнику* МС са истим значењем и **петерогуб**, **петорогуб** (Вук Рј.), што се са становишта модерног језика може сматрати застарелим и искључити из регистра.

⁵⁷ У грађи за *Речник* САНУ и **петоугалан***.

⁵⁸ Могућ је и настак од броја *пето* и им. *угао*: **пет-о-угао-ник**; тада је то првостепени дериват.

⁵⁹ У грађи за *Речник* САНУ и **петоуголник*** м.

⁶⁰ У грађи за *Речник* САНУ и **петохљебница*** ж и **петохљебник*** м.

- C2₁₇< C1₁₆₀ **петпара-чки**, -а, -о који стоји пет пара; фиг. маловредан, безвредан: ~ роман, ~ литература, ~ новине.
- C1₁₆₁<0 **пет-постотни**, -а, -о који садржи пет посто, за који се даје пет посто, петопроцентни: ~ раствор, ~ зајам.
- C1₁₆₂<0 **пет-процентни**, -а, -о* → петопроцентни.
- C1₁₆₃<0 **пет-пут-в*** прил. пет пута, у пет наврата (уз глаголе); петоструко (уз компаративе).
- C1₁₆₄<0 **пет-сто** с пет стотина.
- C2₁₈<C1₁₆₄ **петсто-годишњи**, -а, -е који траје пет стотина година, којему је пет стотина година, петстолетан; исп. петвековни.
- C3₁<C2₁₈ **петстогодишњ-ица** ж навршених пет стотина година.
- C2₂₉<C1₁₆₄ **петсто-лет-ан**, -тна, -тно ијек. **петстољетан** који траје пет столећа; којему је пет столећа, петстогодишњи; исп. петвековни: ~ робовање, ~ патња.
- C2₂₀<C1₁₆₄ **петсто-ти** редни број према петсто.
- C1₁₆₅<0 **пет-стотина**⁶¹ → петсто.
- C2₂₁<C1₁₆₅ **петстотин-ити**, -а, -о → петстоти.
- C1₁₆₆<1₇ **сам-пети**, -а, -о → самопети.
- C1₁₆₇<1₇ **сам-о-пет-и**, -а, -о који је у друштву са још четворицом.⁶²
- C1₁<ПР1₁ **упетеро-струч-ити се**, -им се пф. постати пет пута већи.
- C1₁₆₈<1₁ **пости-пет-ка** м и ж особа која пости сваког петка.
- ^{пр}C1₁<0 **у-пет-о-струч-ити**, -им пф. повећати петоструко, пет пута; много повећати.
- упетостручити се повећати се петоструко.**
- C1₁₆₉<0 **пе-десет**⁶³ број који се обележава са 50, пет пута већи од десет.⁶⁴
- C2₂₂<C1₁₆₉ **педесет-ак**⁶⁵ м око педесет.

⁶¹ У *Речнику* МС није дато као засебна одредница јер се пише одвојено, као две речи: *пет стотина*. Клајн (2002: 128) истиче да су две *стотине*, *пет стотина* и сл. синтагме, тј. број + им. у падежу. Да бисмо објаснили прид. *петстотинити*, који је настао од *пет стотина*, конструисали смо једну реч, тј. спојили *пет* и *стотина* и дали као једну лексему *петстотина*.

⁶² Како су у *Речнику* МС и *сампети* и *самопети* потврђени само једним примером из истог извора (С. М. Љубиша), то би се, без обзира на непостојање квал., а с обзиром на извор, ове лексеме могле сматрати нестандардним и искључити из регистра.

⁶³ У *Речнику* МС и као први део сложеница који означаје да нечега има педесет на броју педесет-: *педесетгодишњи*, *педесетипарац* и сл. Са истим значењем и педесето-: *педесетодинарка*, *педесетогодишњак*, *педесетипарац* и сл.

⁶⁴ У грађи за *Речник* САНУ и дериват, сложеница, *педесетдрам*** м «стара мера за течност од педесет драма», која се не може уврстити у стандардну лексику савременог српског језика.

⁶⁵ Са дугоузлазним акцентом на трећем слогу.

- $C2_{23} < C1_{169}$ **педесет-ак**⁶⁶** м 1. војник педесетог пука. 2. метеор. сув и врућ пролетњи пустињски ветар који дува на северу Африке педесет дана, хамсин.⁶⁷
- $C2_{24} < C1_{169}$ **педесет-ар** м поглавар, старешина над педесет људи.⁶⁸
- $C2_{25} < C1_{169}$ **педесет-ача** ж новчаница, новац од педесет јединица, педесетица.⁶⁹
- $C2_{26} < C1_{169}$ **педесет-годишњ-ак**** м → педесетогодишњак.
- $C2_{27} < C1_{169}$ **педесет-годишњи, -а, -е**** → педесетогодишњи.
- $C3_2 < C2_{27}$ **педесетогодишњ-ица**** ж → педесетогодишњица.
- $C2_{28} < C1_{169}$ **педесет-годиште**** с → педесетогодиште.
- $C2_{29} < C1_{169}$ **педесет-динар-ка**** ж → педесетодинарка.
- $C2_{30} < C1_{169}$ **педесет-еро** → педесеторо.
- $C2_{31} < C1_{169}$ **педест-и, -а, -о** редни број према основном броју 50.
- $C3_3 < C2_{31}$ **педесет-ина** ж 1. педесети део чега.⁷⁰ 2. скуп од педесет или приближно педесет јединки: ~ људи.⁷¹
- $C2_{32} < C1_{169}$ **педесет-ица** ж 1. метални комад новца или новчаница од педесет јединица. 2. бројна ознака 50; оно што је означено тим бројем, што је педесето по реду (соба, возило и сл.).
- $C2_{33} < C1_{169}$ **педесет-ка** ж → педесетица.
- $C2_{34} < C1_{169}$ **педесет-ница** ж цркв. 1. време између Ускрса и Духова (50 дана) и сам празник Духова. 2. у католичкој цркви недеља непосредно пре Чисте среде или Пепелнице. 3. → педесет.⁷²
- $C3_4 < C2_{42}$ **педесетор-ица** ж педесет мушкараца.
- $C2_{35} < C1_{169}$ **педесет-о-годишњ-ак**** м онај који има педесет година или приближно толико, педесетогодишњи човек.
- $C2_{36} < C1_{169}$ **педесет-о-годишњи, -а, -е**** који се односи на период од педесет година (који има, који траје или нешто ради педесет година).
- $C3_5 < C2_{36}$ **педесетогодишњ-ица**** ж педесет година од неког догађаја, нечијег рођења, смрти и сл.; прослава, обележавање тог догађаја, рођења, смрти и сл.

⁶⁶ Са краткоузлазним акцентом на трећем слогу и постакценатском дужином.

⁶⁷ Са истим значењем као им. *йедесетак* и им. *педесечак*** (Ј. Ј. Змај, Збирка речи из разних крајева, а поглавито из Војводине), која се са становишта савременог српског језика може искључити из регистра.

⁶⁸ У *Речнику* МС са истим значењем без квал. и *педесетник* м (Ђ. Даничић) која се са становишта савременог српског језика може искључити из регистра.

⁶⁹ У грађи за *Речник* САНУ, са истим значењем, квалификована као застарела и им. *педесетарка*** ж.

⁷⁰ У грађи за *Речник* САНУ без квал. и им. *педесето, -ога*** с «врста пореза, педесетина од дохотка што се даје владоцу или властелину», која се са становишта савременог српског језика може искључити из регистра.

⁷¹ У грађи за *Речник* САНУ са квал. ист. и значење «врста пореза који се давао у висини педесетог дела прихода, укупне имовине». Са квал. покр. и им. *педесетиња***.

⁷² Значење дато на основу *Речника* САНУ, *Речник* МС га не региструје.

- C2₃₇<C1₁₆₉ **педесет-о-динар-ка**** ж метални новац или папирна новчаница од педесет динара.
- C2₃₈<C1₁₆₉ **педесет-о-днев-ан, -а, -о**** који траје педесет дана.
- C2₃₉<C1₁₆₉ **педесет-о-лет-ан, -тна, -тно**** педесетогодишњи.
- C2₄₀<C1₁₆₉ **педесет-о-постотни, -а, -о**** који износи педесет посто, педесет процената; који у нечему учествује са педесет посто, педесет процената.
- C2₄₁<C1₁₆₉ **педесет-о-процентни, -а, -о**** → педесетопостотни.
- C2₄₂<C1₁₆₉ **педесет-оро** (јд. с рода, непром., мн. педесетори) с збирни број према педесет, педесет мушких и женских особа: ~ деце, ~ чељади.
- C2₄₃<C1₁₆₉ **педесет-о-струк, -а, -о**** педесет пута већи.
- C3₆< C2₄₃ **педесетоструко**** прил. педесет пута више.
- C2₄₄<C1₁₆₉ **педесет-о-струч-ити** пф. и импф. повећа(ва)ти педесет пута.
- C2₄₅<C1₁₆₉ **педесет-о-хиљадарка**** ж новчаница од педесет хиљада динара.⁷³
- C2₄₆<C1₁₆₉ **педесет-пар-ан, -рца**** м метални новчић од педесет пара.
- C2₄₇<C1₁₆₉ **педесет-постотни, -а, -о**** педесетопостотни.
- 1₁₁<0 **пет-наест** непром. број за један већи од четрнаест, десет више пет.⁷⁴
- 2₆<1₁₁ **петнаест-ак** прил. око петнаест, отприлике петнаест, близу петнаест.
- 2₇<1₁₁ **петнаест-ача** ж бачва, буре од петнаест акова.
- 2₈<1₁₁ **петнаест-ерац, -рца** м стих од петнаест слогова.

⁷³ У грађи за *Речник САНУ* и им. **педесеттисућница**** ж.

⁷⁴ Како смо се определили да сегментацији приступимо синхронно, по узору на приступ примењен и образложен у *Семантичко-деривационом речнику* св. 1 и 2, лексему петнаест смо свесно сегментирали као првостепени дериват и свесно „прекршили“ дијакрону и етимолошку мотивацију и сегментацију о којој говори Скок (III: рет) да је *йейнаест̄* сложеница настала контракцијом *йей̄ш на дес̄е̄ше*, затим Стевановић (1964: 439– 440) с напоменом да је последњи део ових бројних сложеница (бројеви од једанаест до деветнаест) у тој мери деформисан да га је тешко препознати, и коначно Клајн (1: 128) који истовремено наговештава могућност да се ови бројеви интерпретирају као прости: «...али је исто тако могуће да се ови бројеви осећају као прости, поготову ако се узму у обзир накнадне фонетске промене до којих долази у супстандардном говору». За актуелног говорника српског језика дијакронни процес настанка лексеме *йейнаест̄*, — најпре слагање, па затим сажимање саставних делова *йей̄ш на дес̄е̄ше* (= петнаест), — постао је готово непрозиран, а као лексичку супстанцу лексеме *йейнаест̄* актуелни говорник српског језика једино препознаје број *йет̄*. Отуда *йейнаест̄* сегментирамо као првостепени дериват основне лексеме *йет̄*; сходно томе сегментирамо и све остале његове деривате. Како *йейнаест̄* са својим дериватима образује микрогнездо у оквиру СДГ броја *йет̄*, то смо га и графички и у анализи издвојили; индексација је усклађена са целим гнездом. У грађи за *Речник САНУ* као нестандардни облици и **петронаест***, **петијесе*** и **петеронаестеро***. Маркиран као покр. и дериват им. **петнаешњак*** м «1. пост који траје петнаест дана, 2. врста јефтиног платна којег аршин стоји петнаест крајцара».

- 3₄<2₈ **петнаестерац-ки**, -а, -о* који се односи на петнаестерац, који се састоји од петнаест слогова.
- 2₉<1₁₁ **петнаест-еро** с → **петнаесторо**.
- 2₁₀<1₁₁ **петнаест-и**, -а, -о онај који је по реду иза четрнаестог.
- 3₅<2₁₀ **петнаест-ина** ж 1. петнаести део. 2. око петнаест, петнаестак.⁷⁵
- 2₁₁<1₁₁ **петнаест-ица**⁷⁶ ж 1. број петнаест (15). 2. предмет означен бројем 15 (трамвај, тролејбус, аутобус).
- 2₁₂<1₁₁ **петнаест-ори**, -е, -а служи за бројање целина које се састоје од два или више делова, или стоји уз именице које имају само плурални облик: ~ врата.
- 3₆<2₁₃ **петнаестор-ица** ж петнаест (људи, ређе животиња): одбор петнаесторице.
- 2₁₃<1₁₁ **петнаест-оро** с петнаест на броју (особа различитог пола, деце, младунчади, животиња): ~ деце.
- С1₁₇₀<1₁₁ **петнаест-лет-дн**, -на, -но* → петнаестогодишњи.
- С1₁₇₁<1₁₁ **петнаест-о-годишњ-ак** м дечак од петнаест година.
- С2₄₈<С1₁₇₁ **петнаестогодишњак-иња** девојчица од петнаест година.⁷⁷
- С1₁₇₂<1₁₁ **петнаест-о-годишњи**, -а, -е којему је петнаест година: ~ девојчица.⁷⁸
- С2₄₉<С1₁₇₂ **петнаестогодишњ-ица** ж време од петнаест година које је протекло од неког догађаја, навршених петнаест година.
- С1₁₇₃<1₁₁ **петнаест-о-дневни**, -а, -о који има, који траје петнаест дана: ~ боравак.
- С2₅₀< С1₁₇₃ **петнаестодневно*** прил. на петнаест дана, сваких петнаест дана.
- С1₁₇₄<1₁₁ **петнаест-о-месеч-ан**, -чна, -чно* ијек. **петнаестомјесечан** који траје или се врши петнаест месеци.
- С1₁₇₅<1₁₁ **петнаест-о-тон-ски**, -а, -о* који запрема петнаест тона, који има петнаест тона.
- С1₁₇₆<1₁₁ **петнаест-о-угао*** м геометријска слика са петнаест углова и петнаест страна.
- С1₁₇₇<1₁₁ **петнаест-о-угао-ни**, -а, -о* који има петнаест углова.
- С2₅₁< С1₁₇₇ **петнаестоугаон-ик***⁷⁹ м → петнаестоугао.

⁷⁵ У *Речнику* МС без квал. и им. **петнаесто** с «мноштво од око петнаест људи» са позивањем на *Речник* Ристић-Кангрга, која се са становишта савременог српског језика може искључити из регистра.

⁷⁶ В. напомену код *йейица*.

⁷⁷ *Речник* МС не бележи облик за женски род.

⁷⁸ У грађи за *Речник* САНУ и пр. **петнаестогод*** са само једном потврдом.

⁷⁹ Могућ је и настанак од броја *йейица* и им. *угао*: петнаест-о-угао-ник; тада је то првостепени дериват.

4. Коментар. У складу са већ поменутиим синхроним приступом сегментацији, који у овом раду подразумева анализу броја *йеџнаест* као првостепеног деривата броја *йеџ*, одвојено ћемо коментарисати семантичко-деривационо гнездо броја *йеџ* и микрогнездо броја *йеџнаест*.

4.1. Поред лексеме *йеџ* као носиоца гназда, СДГ броја *йеџ* садржи 244 леме (са микрогнездом броја *йеџнаест* укупно 268 лема). Од тога је 18 изведених деривата: 10 првостепених, 5 другостепених и 3 трећестепена, 2 су префиксалне првостепене творенице и 224 сложене, од којих је 1 префиксирана сложеница.

Од 10 првостепених деривата броја *йеџ*, 6 је именица, 4 су бројеви. Семантика именица у уској је вези са семантиком мотивне речи, тј. именице увек означавају нешто (особу, животињу, предмет, дан у недељи и сл.) што се може „измерити“ бројем 5: ученик 5-ог разреда (*йеџак*, *йеџакиња*),⁸⁰ животиња од 5 година (*йеџак*, *йеџакиња*), буре од 5 акова (*йеџакиња*, *йеџачка*, *йеџица*), стих од 5 слогова (*йеџерац*) итд. Бројеви припадају групи збирних (*йеџеро*, *йеџоро* и *йеџори*) и редних бројева (*йеџи*). Свих 10 лексема настало је суфиксацијом. Најразуђенију значењску структуру остварује именица *йеџица* са значењима 'број пет', 'предмет означен бројем пет (трамвај, карта за играње и сл.)', 'новчаница' и 'оцена'. Секундарна семантичка реализација 'предмет означен бројем 5' настала је метонимијском трансформацијом на релацији *број йеџ* → *оно што је означено бројем йеџ*.

Другостепених деривата има 5, сви су именице и сви су настали суфиксацијом: *йеџерица*, *йеџина*, *йеџичар*, *йеџорица*, *йеџорка*. Све ове именице, изузев именице *йеџичар*, образоване су као бројне речи и речи сличне њима (семантика им је у вези са бројем *йеџ* и значењем речи која им је у основи); *йеџичар* је, међутим, метафоричко образовање. Значењски најразуђенија је именица *йеџица*. Забележене су и две моционе именице *йеџакиња* (само у значењу под 3) и *йеџичарка*, настале додавањем моционих суфикса *-иња* и *-ка*.⁸¹

Од три трећестепена деривата, 2 су именице, 1 је прилог. Сва три деривата настала су суфиксацијом и у свом семантичком садржају имају семантички садржај лексеме у творбеној основи. Именица *йеџинка* изведена је од именице *йеџина*, а друга два деривата, именица *йеџичарка* и прилог *йеџичарски*, изведена су од именице *йеџичар*.

У гнезду броја *йеџ* постоје и две префиксалне првостепене творенице, обе прилози (*ујеџеро* и *ујеџоро*), што показује да префиксација није продуктиван творбени модел у овом гнезду. Парцијално поређење гнезда броја *йеџ* са гнездима осталих основних бројева (*два*, *шри*, *четири*, *седам*, *девет*), на грађи *Речника* МС, показује да је овај

⁸⁰ Како смо у гнезду већ напоменули, има деривата код којих је могућа двојака сегментација. Таква је именица *йеџакиња*, која се може тумачити као првостепени дериват броја *йеџ* (пет-акиња) када означава кобилу од пет година и ученицу петог разреда, или као другостепени, моциони дериват именице *йеџак*. У коментару наводимо онај статус који се сматра вероватнијим.

⁸¹ В. напомену 7 код именице *йеџакиња* у СДГ.

творбени модел, слагање префикса у- са збирним бројем као творбеном лексемом, уобичајен и продуктиван; њиме настају прилози са истим значењем 'тако да учествује N особа'.

Сложенице чине највећи део СДГ броја *йеџ* — укупно 224 леме; од тога 170 првостепених, 1 префиксирана првостепена, 47 другостепених и 6 трећестепених.

Првостепене сложенице оформљене су или поступком слагања са спојним вокалом или без њега (нпр. у сложеници *йеџоро*, о има функцију спојног вокала: пет-о-ро),⁸² или комбинованим поступком слагања и извођења суфиксацијом. У највећем броју случајева корен *йеџ*- налази се у иницијалном положају (присутни су и облици *йеџе-ро-* и *йеџоро-* са истим значењем);⁸³ само у три случаја јавља се као друга творбена основа (у сложеницама *самйеџи*, *самойеџи* и *йостийеџка*). Од 170 првостепених сложеница, њих 19 имају своје деривате и то 16 сложеница по само један дериват (сви настали суфиксацијом), 1 сложеница (именица *йеџоколонаш*) два деривата (*йеџоколонашки* и *йеџоколонаштво*) и 2 сложенице по више деривата (*йеџсто* са 4 деривата и *йедесет* са 31 дериватом). Сви они су настали или суфиксацијом или конверзијом. За сложенице *йеџсто* и нарочито *йедесет* може се констатовати да оформљавају сопствена подгнезда. Међу сложеницама најбројнији су придеви (122), затим именице (82), док су остале врсте речи мање заступљене — бројеви (9), прилози (7) и глаголи (5).

Придевске сложенице најчешће реализују следећа значења:⁸⁴

а) 'који се састоји од пет делова, који има пет делова или образује целину од пет делова': за предмете (*йеџоделан*, *йеџокаџан*, *йеџеросложен*, *йеџоџоман*, *йеџособан*, *йеџоцифрен* и сл.) и за биљке (*йеџоок*, *йеџојераст*, *йеџолистан*, *йеџосемен* и сл.);

б) 'који траје пет јединица времена' или 'који пада петог дана у месецу' (*йеџвековни*, *йеџоминуџни*, *йеџосаџни*, *йеџочасовни*, *йеџстогодишњи*, *йеџомајски* и сл.);

в) 'који одговара узрасту од пет јединица мере (година, месеци)' (*йеџогодишњи*, *йеџомесечни*, *йедесетогодишњи*);

г) 'који је пет пута већи' (*йеџодуџи*, *йеџостџрук*); итд.

Како се јасно види, значења придевских сложеница остају у домену значења бројчане вредности исказане бројем *йеџ*.

⁸² О спојном вокалу код сложеница с бројем у првом делу в. Клајн (2002: 76–77).

⁸³ Осим код броја пет исто се може приметити још код бројева *чеџири*, *шест*, *седам*, *осам*, *девет* и *десет*.

⁸⁴ Придевске сложенице са бројем у првом делу, према Н. В. Соловјеву имају јасну „типску“ творбену и семантичку структуру, па се могу типски и дефинисати: 1) који се састоји од N делова појава, предмета који образују једну целину; 2) који има N обелзја, својстава; 3) који се мсри помоћу N јединица тџжине, снаге, дужине, запремине итд.; 4) који има вредност N новчаних јединица (наведено према необјављеној докторској дисертацији Оташевић 2000: 92–95).

Увид у семантичко-деривациона гнезда осталих основних бројева показује сличну, у многим случајевима истоветну творбену и семантичку структуру сложеница (*двойостіойни, тїройостіойни, чейворойостіойни, тїройроценїни, чейворойроценїни, двосїрайница, тїросїрайница, чейворосїрайница, шестїосїрайница, двособан, тїрособан, чейворособан, тїроугаони, чейвороугаони, шестїоугаони* и сл.).⁸⁵ Број регистрованих сложеница у Речнику МС наводи на закључак да се од мањих бројева (*два, тїри, чейтири*) сложенице образују чешће, тј. да су бројније у односу на сложенице образоване од већих бројева (*седам, осам, девѐт*), јер су за веће бројеве у Речнику МС забележене само оне уобичајене сложенице са компонентама *-годишњи, -сїраїтан, -каїтан, -часовни* и сл.⁸⁶ Зато овакав закључак треба врло опрезно изводити. Чини се да број регистрованих бројних сложеница у речнику не пружа праву слику о творбеном потенцијалу бројева као врсте речи, нити о реалној искоришћености тог потенцијала, посебно у свакодневном говорном језику. У сваком случају, што има мање делова у целини, предмета на гомили и сл., то их је лакше уочити и пребројати, отуда и именовати, те су сложенице са мањим бројевима уобичајеније, фреквентније. То не значи да се од већих бројева не граде (и не могу градити) исте.

Именичких сложеница има 82. Оне најчешће означавају:

а) предмет који се састоји од пет делова (*пѐтїокуш, пѐтїоугао, пѐтїилеб* и сл.), биљку код које се распознаје пет делова, целина (*пѐтїоїрашњак, пѐтїолисї, пѐтїоїрстїа* и сл.);

б) човека или животињу узраста пет (педесет) година (*пѐтїогодишњак, пѐтїогодац, пѐтїогоїтка, пѐдесетїогодишњак* и сл.);

в) новац у вредности пет јединица (*пѐтїїарац, пѐтїохїљадарка, пѐтїодинарка, пѐтїодоларка, пѐтїокрунаш, пѐдесетїача* итд.);

г) временско раздобље које траје пет (педесет, петсто) година (*пѐтїогодишњица, пѐтїогодишїе, пѐтїстїогодишњица, пѐтїолеће*);

д) дечју игру која се игра са пет каменчића (*пѐтїкамен*);

ђ) термине из разних области: музички (*пѐтїерогласје, пѐтї(ер)озвук*), војни (*пѐдесетїник, пѐдесетїак*), ботанички (*пѐтїоїрс(тї)ница, пѐтїероїрстїац, пѐтїоїрсїа, пѐтїолисї*), црквени (*пѐтїогласник, пѐтїокњижје, пѐтїохлебница*), термине сродства (*пѐтїобрашїучед, пѐтїобрашїучеда*); итд.

Као што се види, именичке сложенице, као и придевске, углавном су бројне речи, чије је значење у вези са значењем мотивне речи (броја *пѐт*).

⁸⁵ На грађи Речника МС.

⁸⁶ На пример, Речник МС не региструје сложеницу *десетїосїраїница* 'зграда од десет спратова', иако је она уобичајена у језику због реалне ситуације да зграде често имају 10 спратова.

Сложених бројева је 9. Они припадају групи основних бројева (*йейдесей, йейсто, йейстошина, йедесей*), редних (*йейстоиши, йейстошиниши, йедесейи*) и збирних бројева (*йедесейоро, йедесейоро*).

Првостепених прилошких сложеница има 2 (*йейтородуйло* и *йейуйи*), другостепених 4 (*йейеросйруко, йейодуйло, йейеросйруко* и *йейосйруко*) и 1 трећестепена (*йедесейосйруко*). Све другостепене и трећестепене су настале конверзијом. Примећујемо да све ове прилошке сложенице имају исто значење 'пет (педесет) пута више', односно 'онолико пута више колико показује број у првом делу сложенице'. Дакле, и прилошке сложенице остају у домену значења бројчане вредности. Изузетак је прилог *йейодуйло* који метафорички развија значење 'много више'.

Глаголских сложеница је најмање, само 5. Три су првостепене, од чега је једна префиксирана (*йейоколонизирайи, уйейеросйручиши се, уйейосйручиши се*), а две су другостепене (*йейкаменайи се, йедесейосйручиши*).

4.2. Микрогнездо броја *йейнаесй* садржи 23 леме (изузели смо лексему *йейнаесй* као носиоца микрогнезда, иначе првостепени дериват броја *йей*). Од тога је 11 изведених деривата: 8 другостепених и 3 трећестепена и 12 сложеница.

Од 8 другостепених деривата 3 су именице, 4 броја и 1 прилог. Семантика именица у вези је са бројем који им је мотивна реч. Бројеви припадају групи збирних и редних бројева. Прилог *йейнаесйак* има значење приближне вредности. Сви деривати настали су суфиксацијом.

Трећестепене деривате чине 2 именице и 1 придев, сви настали суфиксацијом. И њихова семантика је у вези са бројчаном вредности броја *йейнаесй* и значењем речи од које су изведени.

Број *йейнаесй* твори 12 сложеница. Осам сложеница је првостепених, 5 је другостепених. Укупно има 6 придевских, 5 именичких и 1 прилошка сложеница. У другом делу првостепених сложеница јављају се углавном исте творбене основе као код сложеница са бројем *йей* (*йейнаесйлейан, йейнаесйогодишњак, йейнаесйогодишњи, йейнаесйодневни* итд.).

5. Неколико речи о сложеним вишечланим бројевима са бројем *йей* и њиховим дериватима. Вишечлани бројеви настају творбеним поступком слагања простих бројева, бројева за округле десетице (сраслица: *двадесей, йридесей ...*) и бројева за стотине (сложенице: *двестиа, йирисйа* и сраслице: *четйирисйо, йейсто ... девейсто*). Клајн (2002: 128) их карактерише као полусложенице, јер се у реченици понашају као јединствена лексема, а њихови саставни делови задржавају сваки свој акценат. Често се састоје од три, четири и више елемената (*хильаду сто йридесей йей* и сл.).

Сложене вишечлане бројеве са бројем *йей* нисмо уврстили у гнездо. Разлог је једноставан: таквих бројева има бесконачно много,

будући да и самих бројева има бесконачно много (*двадесет пет*, *пирдесет пет*, *стот пет*, *стот петнаест*, *стот педесет*, *стот двадесет пет*, *двеста пет* итд.). Што се тиче њихових деривата, они су малобројни, а речници их углавном не региструју. У *Речнику МС*, на пример, као дериват сложеног вишечланог броја од броја *пет* регистрован је једино дериват *двадесетипетогодишњица*, иако се регуларно могу оформити и *двадесетипети*, *двадесетипеторо*, *двадесетипетиорица*.

6. Закључак. Пошли смо од претпоставке да гнездо броја *пет* није развијено и да нема велики број чланова с обзиром на то да су бројеви моносемантични и да је бројна вредност једина компонента њиховог семантичког садржаја. Показало се супротно, бар што се броја чланова гнезда тиче. Са укупно 268 лема, гнездо броја *пет* надилази многа гнезда изразито полисемантичких лексема и лексема које именују појмове који имају важну улогу за човека, нпр. придева *жив*, глагола *радиши*, именице *нога*, придева *добар* (уп. СДР 1 и 2).

Структура деривата, међутим, показује изразито низак степен семантичког варирања, чак и када се у обзир узму многобројне сложенице, што потврђује нашу претпоставку да моносемантичност бројева блокира семантичку дисперзију. Наиме, нема лексеме која у потпуности излази из семантике мотивне речи, а само је неколико лексема које у секундарним семантичким реализацијама померају значење у односу на значење мотивне речи, и то: придев *петипарачки*, који поред основног значења да нешто стоји, вреди пет пара, метафорички развија и значење 'маловредан, безвредан' (обично у синтагматском споју са именицама *пича*, *роман*, *литература* и сл.) и глагол *петипоросипручиши*, придев *петиподули* и прилог *петиподуло*, који уз основно значење 'повећати пет пута', односно 'који је пет пута већи'/'пет пута више', такође метафорички добијају и значење 'много повећати', односно 'много већи'/'много више'. Семантика свих осталих деривата у вези је са бројчаном вредности исказаном мотивним бројем. Регистровано је и неколико случајева појаве метонимије: типа *број* — *оно што је означено тим бројем* (*петипица*: 1. број 5, 2. предмет означен бројем 5 (трамвај, карта за играње и сл. [sic!])), те *временско раздобље* — *илан рада за то временско раздобље* (*петиполейка*: време од пет година у којем треба да се изврше планирани радови за то раздобље у некој земљи; петогодишњи план).

Откуда толики број деривата, а тако скроман семантички садржај мотивне лексеме? Одговор на постављено питање треба тражити у делу гнезда који чине сложенице, јер ако се изузму сложенице, остаје свега 32 деривата насталих претежно у резултату творбеног варирања (евентуално деловањем метонимије). Поменули смо већ да је значење (готово) свих сложеница у вези са бројчаном вредношћу мотивне речи, тј. да број у њима квантификује оно што је именовано у другом делу сложенице. Јасно је да човек има перманентну потребу да оно што види, са чим долази у додир, чиме се служи и сл., квантификује, пребројава, одмерава, упоређује, што бројевима обезбеђује посебан и важан статус не само у човековом појмовном, већ и језичком систему. Отуда

се може закључити да број сложеница са бројевима није коначан, те да је то отворена група речи која се према потреби, неретко и *ad hoc* у говору, допуњава.

ЛИТЕРАТУРА

- Гортан–Премк 1997:** Д. Гортан–Премк, *Полисемија и организација лексичког сисџема у српском језику*, Библиотека јужнословенског филолога, нова серија, књ. 14, Београд, Институт за српски језик САНУ.
- Клајн 2002:** И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Део 1: Слагање и префиксација, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ, Нови Сад, Матица српска.
- Клајн 2003:** И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Део 2: Суфиксација и конверзија, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ, Нови Сад, Матица српска.
- Маретић 1931:** Т. Маретић, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Оташевић 2000:** Ђ. Оташевић, *Нове речи и значења у савременом сџандардном српском језику; лингвистички аспекти* (необјављена докторска дисертација), Београд.
- РЈА:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, I–XXIII, Zagreb 1880–1976.
- Речник МС:** *Речник српскохрватскога књижевног језика* (I–III Матица српска — Матица хрватска, IV–VI Матица српска). Нови Сад, Матица српска (1967–1976).
- Речник САНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVI, Београд, САНУ, 1959–2001.
- СДР:** *Семантичко-деривациони речник*, св. 1, 2 (2003–2006), Ред. Д. Гортан–Премк, В. Васић, Љ. Недељков (св. 1); Д. Гортан–Премк, В. Васић, Р. Драгићевић (св. 2), Нови Сад, Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.
- Скок III:** Р. Скок, *Етимолошки рјечник хрватскога или српскога језика*, III. Zagreb, JAZU, 1973.
- Стевановић 1964:** М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд, Научно дело.

Р е з ю м е

Ивана Кошик-Лазич, Наташа Вулович

СЕМАНТИЧКО-ДЕРИВАЦИОННИЙ АНАЛИЗ ЧИСЛИТЕЛЬНОГО ПЯТЬ

В настоящей работе представлено и анализируется семантико деривационное гнездо числительного *пять*, а в его рамках также микрогнездо числительного *петнаест*. Данное исследование показало, что числительное *пять* обладает весьма развитой полисемантической структурой, а также, что большее число дериватов в качестве семантического содержания имеет в основном числовое значение. Исключение представляет всего лишь несколько лексем, значения которых перемещаются по отношению к значению мотивирующего слова, будучи мотивированы метафорой и метонимией как механизмами семантического варьирования.